

Igor
Likar

Tujec in otok

(Otoki se vračajo z dna)

Zlate mreže večera
vlečejo noč
k otokom.

Val se naslanja
na val.

Galebi umirajo
za obzorjem.

Glejte, to pesem in še dvaintrideset drugih, s skupnim naslovom Nokturno ob morju, ki jih zdaj, po vsem, kar se je zgodilo, verjetno ne bom nikoli objavil, sem napisal lani v mirni ribiški vasi, na otoku, obdanem s čermi šestih še manjših otočkov.

V zavetju majhnega, v skale vsekanega zaliva se razteza pristan z vedno razpetimi mrežami in visečimi vršami. Dvakrat tedensko z oddaljenega kopnega prispe ladjica ter odloži vse potrebno, včasih pa pripelje tudi redkega obiskovalca. Umetni blišč industrije počitka, pred katerim tako radi bežimo, otoka še ni dosegel. V zavetju pristana in skalnatega obzidja nad njim stoji nekaj uličic ribiških koč, na drugo stran pa se odpira peščeni grič, obrasel z nizkim grmovjem, figami in murvinim nasadom. Tja čez vodijo vse steze, do osamljenih, od sonca prežganih viničarij in na drugo stran otoka. V vasi je ena sama trgovinica, katere predali iz osmoljenega lesa so napolnjeni z vsem, kar potrebuje odročna pokrajina.

Privezi in oleandrove sence nizko pri tleh. Neobrane smokve, ki same odpadajo čez obzidja na prašne poti. Vse to me je ustalilo v prepričanju, da je vasica eno tistih rajskih zavetij, kjer se bom lahko v miru nalival s samoto in kjer bom še leta in leta iskal prečiščenih besed za svoje pesmi.

Nastanil sem se torej v njej. Sprejel me je njihov meštre Tonino ali, po domače, Tonči, nekakšen župan oziroma polbog te otoške skupnosti, in me odpeljal po murvinem drevoredu iskat primeren kraj za bivanje. Najel sem zapuščeno zidanico z eno samo izbo ter figo in starim vodnjakom na dvorišču. Od tu sem se odpiral in zapiral vase. Tu so nastali stih, ki mi še danes zvenijo:

Oko svetilnika
se ozira po čereh.

Sipe tišine
prihajajo iz globin
na večerno drst.

V daljavi šumijo
grebeni molka
in besede dna.

Ta posvečenost otoške pokrajine in njeno iztekanje vame (samo vame, kakor se mi je dozdevalo) sta mi podelila prekrasno preživet čas. V njem, se je zdelo, ni ničesar premalo in nikogar preveč. Iz vasice šestih otokov v pogledu sem odšel kot prerojen, trdno odločen, da se naslednje leto ponovno vrnem vanjo.

*

Tudi letos je sprva kazalo, da bo vse, kakor mora biti. Smokve in oleandri so me pričakali kakor prejšnje leto, enako dišeči čez stopnice. In tudi rožmarin me je enako zapiral v samoto večerov. V omamnem vonju njegovih vejic sem preskakoval noči do juter. Prečiščene besede doživetega so se mi, kar same, zapisovale v beležnico.

Vsak večer sem lahko v miru in s trdno zanesljivostjo povezoval vtise, kakor po vseh izplutjih, v mirni pristan dneva vračajoče se čolne. Res, zdelo se mi je, da je vse, kakor mora biti in se ne bo nikoli spremenilo. Večno trajanje blage istosti.

Kdor dolgo živi v enakih občutjih, v isti pesmi ali, na primer, v večerih iste pokrajine, se navadi na natančne melodije. Tako ne začuti v pokrajini okoli sebe le njenega leganja k počitku, ki poteka na poznano doživeti način, ampak povzame ritem pokrajine kot svoj lastni ritem, kot zaslužen iztek življenja okoli v njegov lastni počitek.

Danes pa se mi je razkrila resnica o mojem nezmernem idealiziranju otoka in njegovih prebivalcev. Obiskala me je drugačna resničnost in poleg mene zbegala in prestrašila vse otočane. Na dan je privlekla navidez pozabljene sence otoške preteklosti. Ta večer je nedoumljivo obiskalo vse. Ribiče razpokanih rok, ki že zarana izvlečejo včerajšnje mreže v nova jutra in ki potem, do novega izplutja, ne verjamejo ničemur in nikomur. Obiskalo je njihove ženske, ki ostajajo na obali in prebirajo redke gomolje otoške zemlje. Obiskalo je nekaj novoselcev, ki jih je letos na novo privabil kraj smokvinega vina: brivca, trafikanta in upokojenega profesorja z ženičko. Obiskalo je mladi par tujcev, ki se je naselil na čereh in si tam iz lanenih rjuh in vrvic postavil nekakšen odprt sončni bivak, zdaj pa je v naglici, s prvo ladjo zbežal z otoka. Nedoumljivo je obiskalo in presenetilo vse, resničnost samo pa opremilo s pošastnim bleskom neresničnosti. Sprašujem se tudi: Ali skrivnostno mogoče vsake toliko res zaveje okoli naših skritih otokov?

*

Osupel sem. Tako neverjetnih dogodkov in skrivnostnih zaporedij v ta otoški mir ni bilo mogoče pričakovati! Molčali bomo o tem, to se nam zdaj,

v jutru slovesa, ko odhajam od njih, vidi na obrazih. Nas bo ta tesnoba zvezala v molčečno bratstvo in bomo iskali drug drugega v spominu, da bi se ubranili strahu pred vsem nepoznanim? Kakor je zvezala njih z njihovo krivdo v to otoško ubožstvo, ki sem ga, sebi na ljubo, tako idealiziral?

Zakaj pišem o nadnaravnem? Zakaj naravnost ne zapišem, da se je vse začelo z nenadnim tujčevim prihodom? Zakaj ne pišem, da so njegov prihod na otok kakor splasene zveri začutili vsi? Zakaj takrat, ko je prišla ladja, ki je nosila tujca na svoji krmi, bi se gotovo vsi domačini poiskali s pogledi, če ne bi bili vsak v svoji votlini večerne samote, vsak na svoji obali ali v svojem kranju mrež? Kaj je bilo med njimi, se mi je razkrilo šele dosti pozneje . . .

Spominjam se, da sem prav na večer pred prihodom tujca prvič razločno pomislil, da že od davnega pripadam temu zemeljskemu risu, tem ljudem. Da sem poklican, da sem prav ta trenutek del njih. Nezavedno, kot vsak, nekaj tednov vase potopljen besedni vrač, sem prebral svoje bivanje na otoku kot usodni namig! A kako zmotno in samoslepilno sem doživljal otoški mir. In kako doživljenjsko me je zaznamovalo srečanje s tujcem. In kako do temeljev me je pretreslo izkustveno spoznanje, da vse neživo lahko spregovori kot živo in se pojasni kot usodni namig, opomin ali kot razodetje človeške nezmernosti. Naj vam pojasnim . . . Ne! Naj se vam pojasni samo, skozi popisano belino tega Dnevnika.

*

Ko se pokaže aura sončevega poslavljanja, se ljudje med zemljo in morjem zapirajo vase. A ta večer so nekako prežali vase. Z mano vred. Les posmoljenih bark na pomolu se je neslišno napel kakor vedno, toda tedaj smo to napetost čutili v sebi. Kako in zakaj?

Če bi počila vrv v pristanu, bi tisti hip slišali vsi. Vrv kot del večera, v katerem sodelujemo, prenapeta. In že za jutro v mreži bi jo skupaj ponovno povezali.

Omenjam občutek, kot da bi nekaj počilo v mrežah večera. Ravno sem zapisal stihe:

Ribiči spuščajo mreže
v globine očenaša.

Luske večera
skačejo z jatami
na mokro svetlobo.

Takrat se je zgodilo. Nepričakovani vdor začuteno neznanega. Tisto, kar mi je potem, kasneje, na neznani način ukradlo, ja, dobesedno ukradlo znano sliko pokrajine šestih otokov izpred oči. Spremenilo pokrajino v pogledu in skalilo notranji mir.

Ko je odšla ladja s kopnega, ko so utihnili motorji in so zadnja vesla tistega popoldneva zadela ob obalo in se je dan po ribiških opravilih umiril

v pristanu, je nenadoma skozi prostor zazvenel zvok neznanega, zloveščega porenja. Slišalo se je kot mnogotelesno prerivanje in vreščanje galebov. Toda presenetljivo pri tem vreščanju je bilo, da je prihajalo izpod gladine. Sami galebi so prestrašeni bežali z vrvišč in sidrišč, prisluškujoč napadalnemu zvoku, ki niso oni. Bežali so mimo svojih običajnih počivališč, daleč na odprto morje. Za nerazkriti horizont dveh modrin. Prekrili so premice nebesne pokrajine, svod in zaton tistega dne, ki sem mu do tedaj skrito služil, zatopljen v pisanje v svoji hiši. In potem so izginili vsi do zadnjega.

Vstal sem sunkovito in v naglici prevrnil lesen pladenj z dišečo kavo. Po stopnišču oleandrov sem stekel na ulico za nenavadnimi zvoki.

»Kaj se je zgodilo?«

Neznanski pobeg galebov iz večernega počitka se je razlegal v daljavi.

»Kaj se dogaja?«, zaman sprašujem trafikanta.

Na obali stojijo starci in si prislanjajo roke k očem. Profesor nervozno premerja prazni horizont s starim enogledom.

»Kaj je to?« zaman sprašujem tudi nje.

Njihove, drugače večinoma skrite ženske so zapustile črne kuhinje in zdaj na planem, pred hišami zbegane sikajo mediteranske šumnike v večer. Sem ter tja seže kakšna roka v očenaš.

»Sveta gospa!«

»Odkod ta vrišč na praznem nebu?« vprašam najbližje.

»Poglejte bolje, saj ne prihaja z neba. Poglejte tjakaj, dol, med otoke! Vidite?« mi kaže profesor.

Kot vkopani stojimo na obali. Vznemirjeno vreščanje galebov se je slišalo od daleč, kakor da bi srhljiv zvok z zamudo prihajal od nekod izpod glavine. Nikjer ni bilo enega samega peresca ali hlastavega kljuna na razpelu večernega neba. Le . . .

Gledam skozi njegov enogled v krožeče vrtince, polne zračnih pen, ki prihajajo na dan pred pristanom, tam, kjer so nevarne vodne čeri, ki se jim mora izogniti vsak čoln.

»Otok Tereze Mučenice poje! Tam spodaj se vrti, hudič!« slišim brez-zobega ribiča. »To ona poje!«

»Ptice mrhovinarske vreščijo z njo!« zakriči starka ob njem. »Spodaj so, pri njej!«

»Poglejte, mamma mia!«

Ob tem poigravanju zvočnega prisluha s čuti se je nenadoma prav tam, iz potopljenih čeri, dvignila v zrak prosojna žavesa milijon in milijon kapljic in se razpršela čez pogled.

Stali smo kot do pasu v hladni vodi. Pomrznjenih gibov.

»Otok Svetega Antona in Tereze Mučenice se zbuja . . .«

»Otok Svetega Antona in . . .?« vprašam.

»Ja, tamle, kjer so tiste divje čeri, je nekoč stal otok. Prej, dokler se ni nanj obesila mutasta Tereza, so mu pravili otok Sv. Antona,« mi šepetaje pojasni sivolasi profesor.

»Tako govorijo domačini, kadar se jim od vina razveže jezik. Toda pri tem se bojijo celo svojega glasu,« pristavi.

»Zmešana Tereza . . .«, se k meni takoj zatem, preden se sploh uspem ukvarjati z zadrego svoje nevednosti, skloni še njegova hitrobisedna žena. Očitno bolj obveščena se vživi v vlogo pojasnjevalke. In že profesorja in mene ošvrkne z nasladnim pogledom, ki ponavadi spremlja razkrivanje pretresljivih podrobnosti.

Z razburjenim glasom razloži zvezo z dekletom:

»Še ko je bila čisto mlada, ji je umrla mati. Otočani pravijo, da je bila Tereza neverjetno lepa po materi, po očetu pa divja, strastna in, kakor on, gluha. In prejkone, pravijo, nora! Oče je bil najboljši ribič in poznavalec morja daleč naokoli, toda po ženini smrti se mu je včasih stemnilo. Takrat so se ga vsi bali. Zatekel se je tja čez, na nepristopne in visoke pečine, ob katere so butali divji valovi. Od tam se je potem dneve in dneve razlegalo njegovo predirno petje. Tako je žaloval za svojo ženo. Dokler ni nekoč ta božjastni pevec izginil v viharju na južni strani otoka, s svojim petjem vred. Zato so poimenovali otok po njem. Otok Sv. Antona. Potem . . .«

Otoška saga se nenadoma zaleze vame kakor živ čutni pojav in zbeگان se ozrem proti kapljični kopreni, ki se dviga nad pojoče čeri.

Kakor pesniški privid me objame spregovorjena resničnost. Toda zgodbe o nori Terezi še ni konec. Nasprotno, zdaj se šele začenja odmotavati njena nenavadna usodnost . . .

»Potem . . . potem se govori, da se je dan po viharju otok nenadoma s peklenskim bobnenjem zvrnil sam vase, razpenil morje in pognal divji val na zaliv . . . Od tedaj se je strah zalezal v ljudi in se pomešal z neodpuštljivim sovraštvom do male Tereze. Vraževerne ženske so dosegle, da so jo izgnali iz vasi in prepustili sami sebi.«

Nemogoče je opisati čutno stolpljenost pripovedi, privida tam zunaj na odprtem morju in nenehnega odmotavanja dogodkov, ki so sledili.

Od strani butne nenadoma v pripoved rezek krik.

»Aiiiiiii! Tujec! Prekletstvo je zanesel nad nas,« zakriči glas starke z obale »iiiiiiii!«. Skupina ostalih vrešče pritrjuje v predirni mediteranski melodiji.

»Tujec?« se potihoma vprašam, a kakršenkoli odgovor ni več niti potreben. Še prej rezek krik skupine nenadoma obvisi v tišini, v kateri se sliši le še oddaljen, neverjeten krokot izginulih galebov.

Prvi stavec se ozre. Za njim drugi, pa tretji. Vsa vrsta na obali je umolknila. Vsi se začnejo obračati za nenadnim, spoštljivim mirom skupine. Zazrejo se nekam nad obrise zaliva.

Tujec?

Tam zgoraj, ob ruševinah stare kapelice, ki je nekdanj kraljevala na robu visoke skalne zajede zaliva, opazim sedečo postavo. V žarkih pojemačega sonca je sedel, zazrt v zaton, ne meneč se za prividni prizor, ki smo ga drhte spremljali na obali.

»Prišel je, nihče ne ve, odkod. Opazili smo ga, ko smo dvigovali vrše na oni strani zaliva. Že ves čas negibno sedi. Kdaj in kako je prišel s kopnega, ne vemo«, se nam pridruži starka z ruto in se pokriža.

Nemo, visoko zgoraj vase zatopljeno postavo so preletele zadnje niti

žarkov. Podoba je ukresala vžigalico in prižgala svečo. Tema je začela srkati svetlobo vsenaokoli in počasi izpirjala še zadnje odseve brezmejnega vodovja. Drobni plamen sveče je iskril rob skalnega zaliva.

V zarotnem mrmranju so se začeli razhajati vaščani na obali. Obzidane prečne steze so vsrkale črne starke in njihove družinske sence. Potem so pogovori zamirali na vogalih polmraka. S treskom so se zapahovala vrata pred prividom in pretečo nespečno nočjo, ki je za vse sledila.

»Kaj pa nora Tereza?« si hočem dokončati nepojasnjeno sago. »Kaj je bilo z njo?«

»Domačini pravijo, da je nekega dne prišel na otok službovat mlad kaplan, ki se je zavzel za gluho dekle in jo rešil življenja s potepuški psi. Učil jo je in dekle je spregovorilo. Toda zavistni domačini niso verjeli v brezmadežnost zveze, spletkarili so in poslali na kopno prijavo. Oklevetali in izgnali so mladega kaplana ter porušili kapelo, ki jo je postavil za njihove nedeljske maše. Terezo pa so poslali na kopno k nunam. A vrnila se je...«

»Vrnila?«

»Nekega dne se je vrnila odrasla Tereza, lepa in divja, z majhnim dečkom... Spet se je naselila v podrtiji na koncu vasi in spet zaživela s potepuški psi... Oglejte si kdaj ta kraj, tam na koncu murvinega drevoreda...«

»Torej zveza ni bila brezmadežna?«

»Vse drugo je otoška skrivnost. Izvedeti je moč le, da so z ubogo Terezo ravnali kot s pritepeno psico. Nikoli ni spregovorila z nikomer, izogibala se je vseh, čeprav so jo pohotni starci neprestano lovili v svoj pogled. Ker so jo vsi imeli za noro, je morala opravljati v vasi najbolj umazana dela... Vse, dokler ji niso hoteli vzeti otroka...«

»Vzeti otroka?«

»Vzeli so ji otroka in niso več dovolili, da bi se približala vasi. Potem so jo našli s sidrom okoli vratu na tistih potopljenih čerih...«

»Na otoku Tereze Mučenice?«

»Ja. Visela je do pasu v vodi in ribe so jo odjedale...«

»Samomor?« vprašam. »In otrok? Ta sin? Ali ve za svojo mater? Ve za vse to?«

»Nikoli ne bo izvedel.«

»Zakaj mu nihče ne pove?«

»Prepozno. Lani so ga pokopali!«

»Tudi on?« se zgrozim, »kaj je bilo z njim?«

»Morje ga je vzelo, kakor vso njegovo družino. Pravijo, da se je šolal v mestu za prvega oficirja ladje. Pokopali so ga tu, na otoku.«

Pospremil sem starega profesorja in njegovo ženičko do skupnega vogala in se ves negotov razšel z zadnjima sencama tega dneva.

Večer me je izmozgal, še bolj pa noč, ki je sledila. V napetosti teme sem slutil nespečne oči, ki so oprezovale vsepovsod, izza polken, za lepo noč nenavadno zapahnjenih. Operezovale za tujcem tam zgoraj. In vedel sem, da to noč nobena mreža ne bo padla proti dnu po svoj ulov. Posušene

bodo zaman čakale vajenih rok. In noben ribič jih ne bo pobiral v zgodnje jutro.

Tudi sam sem zaman drobil besede, mučil verze pozno v noč. Zaman sem izcedil vase preostanek smokvinega vina. Nič se ni stikalo v meni, ves sem izzveneval nekje tam zunaj. Privid, zgodba o nesrečni Terezi in sinu, pojava tujca so vodili moje zbegane misli v vznemirljivo in nedoumljivo predstavnost. Dogajalo se je nekaj, kar je onstran pisanja, onstran hlepeče, a vendarle drugačne resničnosti.

»Kaj se lahko zgodi jutri?« sem si venomer ponavljal. Na tej struni sem se stresal vso noč in šele z jutrom nehal oprezovati za drobnim plamenom in gluhimi zvoki noči v sebi.

*

Današnji dan me je še hitreje pogнал v dogodke proti večeru. Neobrit in polpriprtih zenic sem že v ogledalu zagledal hitre reže njegove svetlobe, ki so prihajale izza spuščениh polken. Še neprebujen sem jih odprl in že je vame butnilo vznemirjenje od spodaj, tam z obale. Kdo je tako na hitro odvezal resničnost z njenih vzmeti. Tujec? ... Saj res! Je dogorela sveča njegove posvečenosti? Se bo razodelo, kaj hoče? Se bo razodelo, zakaj se ga domačini bojijo?

Kako bedno orumeneli in plehki se zdijo zavihki mojih nočnih pisarij, razgrnjeni tam po mizi, v primerjavi s čutno slo, ki jo sprožajo neresnični prividi same resničnosti.

Tečem proti naročju nepredvidljivega, že se poganjam po stopnicah, posutih z vedrim soncem proti pristanu. Hrane, počasnih jutranjih ceremonij, ki se zraščajo v zavest o koristnosti časa, ki je človeku na razpolago za ogrlico tisočev drobnih, nekoristnih opravil, s katerimi si potem napolnjuje dneve, mi ni mar. Prepočasne so za uzaveščanje. Vsaj v primerjavi s tem, kar ima slediti.

Kaj počne tujec, s katerim v sebi sem se preobračal do jutra?

Na obali me pričaka vase zgnetena, mrmrajoča skupina črnih erinij. Njihovi možje čakajo v moški skupini. Pogledi so uprti nekam proti peščenemu griču.

»Kaj se...?« vprašam profesorja in njegovo ženo, ki nas je tako nenadoma zbližal včerajšnji dan, a umolknem, ko se ozrem za njunim pogledom.

Mimo kamnitega obzidja, zadaj za hišami, prislonjenimi ob obalo, je prihajal, tako da je bilo videti le njegov črn klobuk z velikimi krajci. Izpod klobuka so valovali dolgi, sivi lasje. Nosil je star, a negovan površnik z velikim ovratnikom. Kakor s starih fotografij. Neobrit obraz. In te oči! Zrle so mrzlo nekam, v nerazločni onstran pogleda. S počasnimi, a gotovimi koraki se je majala do ramen vidna postava po prašni poti mimo zidov in murvinih vrtov. Nikomur ni privoščil pogleda. Na ramah se je pozibavala lopata.

»Zjutraj sta se mu približali Kata in Adela tam gori na skalah, da bi

videli, kdo je! ... Še zmeraj je bil tam, pred kapelico, nepremičen, čeprav je sonce že vzšlo,« slišim drobno, sikajočo vaščanko razlagati profesorjevi ženi.

Druga: »Pred njim je gorela dogorevajoča sveča. Kakor da je tam prečepel vso noč. V rokah je stiskal nekakšen papir in gledal vanj z odsotnim pogledom...«

»Sveta devica...«, mrmra tretja.

»In... nobenega pozdrava. Šele ko je dogorela sveča, se nama je zagledal v obraz. Toda oči naju niso videle. Gledale so v naju, a naju niso videle. Kakor da naju ni v njegovem pogledu, je vstal in se mimo naju odpravil navzdol, proti vasi.«

»Sta šli za njim?«

»Kako to mislite?«

»Sta mu sledili? No, mislim, kam je šel?«

»Mimo, sveta gospa, prav mimo nas in naprej... kot mesečnik...«

»Sprašujem vas, kam se je namenil?«

»Naravnost na pokopališče...«

»Sveta devica! Kam?«

Vsiljivi pogovor je potekal med hitrojezičnicami, da so ga komaj sproti krpale.

»Obsedel je pred grobom mladega gospoda... in tam moli vse do zdaj!«

»Kjer je pokopan Terezin sin?«

»Sin tiste čarovnice? Haaha! ... Naj bi živel s psi? ... Vidite? Tam!«

Ženska prisloni roko v smer, desno od podrtega, zapuščenega dela vasi...«

»Vzeli ste ji otroka?«

»Naj bi živel z noro materjo in s psi? Ko bi jo videli, kako se je gola v nočeh z leščerbo odpravljala na hobotnice. Moški so vsak večer do zvezd popravljali svoje mreže... He, he... Ta prašička!«

Pomežikne drugi: »A smo jo, noro čarovnico...«

Smeh.

»In otrok?«

»Otrok, bog daj pokoj njegovi duši, bi bil hvaležen, da smo ga odrešili materine norosti. Gospod bi postal, pravijo... A tudi njemu ni bilo usojeno.«

»Zakaj ni nikoli izvedel za svojo mater?«

Ženska sikne, da me v hipu objame strašno sovraštvo: »Barba Tonči za nič na svetu ni dovolil, da bi se približala otroku. Otrok je bil krščen! Prejel je obhajilo! Barba Tonči je bil njegov boter. Zdaj se otroku na onem svetu ni treba sramovati mutaste candre, ki se je vlačila s psi... Rešil ga je prekletstva, ga šolal. Vsako leto do lani je prihajal ta mladi gospod...!«

Nenadoma se ovem, da grozljiva povest ni, kar nas je družilo v tem jutru. On je! Tujec, ki...

Vidimo, da se je tujec ustavil pred vrati pokopališča. Zarjavela vrata zacvilijo do nas. Roka odloži rovnico in za seboj zapre zapah. Nato gre čez

potni obraz in za hip privzdigne klobuk. Divji lasje se usujejo čez obraz. Roka jih ukroti in zvije nazaj pod klobuk.

Prišepetovalka se mi ponovno nagne v obraz: »Tisti papir, veste, tista otroška risba je hudičevo znamenje, ki ga nosi s seboj, veste! . . . Vsaj tako pravita Kata in Adela, ki sta jo videli . . . Velik črn križ je na njej, razmazan v madež . . .«

»Nesrečo prinaša!«

»Saj ste slišali galebe!?!«

»Kaj dela na našem pokopališču? Kaj skruni mir naših prednikov!«

Pogledam tja. V resnici si je možak v površniku snel klobuk, razpustil svoje lase in si zavihal rokave. Rovnica udarja v kamnito prst, da zveni.

»Koplje! Na našem pokopališču koplje, Jezus Marija!«

»Tonči, kaj boš dovolil?!«

Ženske se ponovno križajo. Nenadoma spoznavam, da navidezni in odpustljivi mir ribiške vasice skriva v sebi prav tako zemsko lokave vzroke sobivanja in prav tako vznemirljive pohabe kakor svet, ki sem ga pustil na celini.

»Pojdimo!« pravi globok moški glas.

»Stojte! Stojte!« od daleč zavpije vreščec ženski glas.

»Mamma mia! Mamma mia!«

Še maloprej v negotovost zapredeni čas se je zakotalil v sunkovit klobčič in se začel odvijati s presenetljivo naglico, tako da nas dogodki in kriki iz te čudne zgodbe ponovno objemajo hkrati in z vseh strani. Kaj se dogaja?

»Pridite! Pridite! Mama mia!« pljuva čez rame starka. »Poglejte, zbudil se je . . .«

Ženske v črnem tečejo z drobtinami vznemirjenosti in vrišča na obalo.

Moška skupina v hlastavih korakih pridrsava k privezom. Zaigran in pognan v nerazumljivo jim sledim. Potem kot vkopani stojimo na obali. »Sveti Anton!« gre od ust do ust.

»Sveti Anton se je zbudil! . . .« Vsi pokleknejo in se križajo. Zmrazi me drget starcev, nebogljenja tresavica utrjenih ribiških rok, ki so popadale v očenaš na obali.

Gledam v steklovino njihovega pogleda proti obzorju nad modrino. Nad čermi, tam, kjer se je včeraj dvigovala kapljična koprena, se dvigajo visoki curki vode in iz velikih, divjih vrtincev se oglašča nerazločno bobnenje.

Zdaj me zmrazi lasten drget.

*

Opomba: Naslednji opis, ki ga bom zapisal v Dnevnik, moram pustiti takega, kot bo zapisan, tudi kasneje, v slogu skicirke ali beležke, saj bodo v svojih kračinah tako zapisani stavki najbolje izražali naglico, s katero se je potem vse odvijalo. Čutim ta ritem in ga moram čimprej izpeti . . .

*

Skupinski kip vaščanov na tleh se ne premakne. Držijo se z eno roko, z drugo pa z vso nagllico požirajo odrešilne besede rožnega venca. Ženske z ihtavimi visokimi glasovi preganjajo z neba temne sile.

Barba Tonči tedaj vstane: »On! Tujec!«

»On! On! Aiiii, tujec!« zavreščijo ostali.

Skupinski kip nenadoma razpade. Moški obdajo Tončija, svojega meštra, in se z gibi zatajevane divjosti spreminjajo v moško skupino, v skupino lovcev, vojščakov.

Ženske zavreščijo. Prepasani pasovi sprožijo nervozno in nespravljivo prestopanje. Ženska skupina spodbuja moško.

»Kaj bomo, Tonči?«

Tonči rase. Počasi nabrekne v osrednjo figuro moške skupine. Napetost, kakor v kipu Laookontove skupine, katere lok opisuje Lessing, rase. Lok se napenja. Tetiva se bo zdaj zdaj odpela.

Tonči iztisne skozi zobe: »Tujec! Prekletstvo je zanesel med nas!«

»Za njim! Spodimo ga!« se zaslišijo klici.

»Za menoj!« odpne lok napetosti Tončijev ukaz.

Kamenje in prah ozkih steza, ki vodijo do pokopališča, oživita. Spredaj gre Tonči z moško skupino, ob strani in zadaj v poskokih kot črne erinije hitijo ženske. Na koncu grem s profesorjem, njegovo ženo in brivcem tudi sam, ki še ne dojamem čudne povezave med otokom Sv. Antona in tujcem, ter jim sledim.

Že so mimo vhodnih vrat in kapelice ob njih. Skupina se ustavi kot na znak in le Tonči stoji med njo in tujcem.

»Poberi se, kdorkoli si že, hudobec!«

Tujec ne gleda ne levo ne desno. Naravnost v droben papir gleda, ki leži ob odprti gomili. Pred tujčevim pogledom gori sveča.

Zdaj se prerinem bliže.

Oko se mi ustavi na preperem koščku razgrnjenega papirja, ki leži pred tujčevim pogledom. Vidim veselje v otroškem nebu . . . vidim morje . . . vidim dečka, ki se smeje . . . in zadaj za njim otok . . . Toda kaj je to, velik črn križ, razmazan v madež, pokriva drugi del risbe. Barve na risbici so žive in se ujemajo v živahna, vedra nasprotja. A slutim temno ozadje pravkar nasmejanega neba.

»Si slišal?« Tujec se ne premakne.

Tonči začne. Stopi proti tujcu, se skloni, upihne svečo pred njim in se zagleda vanj: »Misliš, da se te bojimo, hudič!«

Tujec ga ne pogleda.

»Ponavljam, izgini z otoka!«

Zdaj se tujec skloni, uprasne vžgalico in spet prižge svečo. Pogleda izpod oboda širokih krajev ni videti. Njegov obraz je ves čas obrnjen proti odprti gomili.

Tonči, nekoliko opogumljen, ponovno upihne svečo. »Si gluhi? Izgini!« Skupina zadržuje dih. Dihamo kot na koru med pevske vstopi. V skupnih vdihih.

Tujec v klobuku še naprej gleda v svečo in ne reče nič. Ponovno izvleče

vžigalico, že tretjo, in jo prižge. Toda zdaj je skupina že opogumljena. Ko gre roka proti sveči, pihnejo vsi. Tonči ni nič več sam, zdaj so z njim v dejanju. V skupini kipi sovraštvo.

Tujec odvrže ugasnjeno vžigalico čez ramo, ne meneč se za Tončija, in vstane.

Skupina se odmakne. Zdaj stoji Tonči nad nevarno praznino. Med njim in nami.

Tujec se obrne in začne zlagati drobno risbico. S priprtih dihom opazujemo pregibe. Eden počez, dva, trije, štirje povprek. Nato zopet počez. Vmes le zvok škržatov, ki reže sonce.

Tujčeva roka položi risbico na dno odkopane otoške rdečice. Potem vrže čezno prst. Prvič se ozre, nese svoj pogled prek nas in prebode skupino. Ledena sinjina, ki se ne dotakne ničesar, ampak obvisi med rečmi in bitji v pogledu.

Ravnica začne metati odkopano prst. Vedno hitreje. Skupina in jaz se ne premaknemo. Le dvakrat si tujec seže z roko čez kaplje potu.

Kakšne vrste obredju prisostvujem? Kateremu bogoslužju?

Zven udarja iz kamenja in prsti po glavah skupine. Ženske se križajo v ritmu padajočih zvenov.

Tujec je končal, prekril je odkopano gomilo. Zdaj se skloni, prime svečo, vžigalica ponovno prasne v zamrlo tišino, sveča zopet gori. Bo spet... Tujec se napoti naravnost proti nam. Mimo Tončija in njegovega širokega hrbta, kakor da ga ni.

Dva, trije hočejo skočiti tujcu v korak, a se premislijo in umaknejo.

»Ej, ti, pes kaplanski! Spoznal sem te, svetopisni prešuštnik!« zarjuje osenčena postava Tončija v ozadju. Tisti hip se požene na tujca...

»Si me prišel strašit, kaj. Ne boš!...«

Ženska skupina se preseje v prestrašeno vreščanje.

Tončijeva roka je že zgrabila tujca za rob plašča, druga pa segla proti njegovi ravnici... Prepozno! Tujec se sunkovito obrne, s kleščastim prijemom davne moči ustavi Tončijevo roko, njegove gube, da, šele sedaj je na njegovem otrdelem obrazu zaznati gube velikih daljav in sprememb časa, se za hip napnejo, in plosko uho ravnice tleskne ob široko Tončijevo čelo.

Tonči omahne kot vreča peska proti svoji bojvniški skupini, ki zadnji hip prepreči padec kolovodjinega telesa.

»Aiiiiii«, ženske goltajo svoja grla. Tujec se obrne in s prižgano svečo, kakor nebeški klicar, nadaljuje pot proti vasi.

Stojimo z nezavestnim Tončijem ob nogah in spremljamo pot doprsne silhuete, ki se maje med obzidji proti sredi vasice. Nihče se ne premakne. Že se tujec vzpenja po visokem, kamnitem stopnišču najbližje hiše. Nihče se ne premakne.

»Spoznal je hudobca. Ste videli, kako je prebledel, ko ga je spoznal... Star hudobec je!«

»V Tončijevo hišo bo šel!« gre šepet po skupini.

Že je na kamniti terasi, od katere se odbija odmev škržatjega sonca. Vrata se odpro in tujčeva postava izgine.

Naslednji hip se vrata ponovno odpro in tujec s širokimi krajci in prižgano svečo že stoji med podboji. Vrata se s treskom zapro do naše bližine. Ženske v kaskadah predsvavajo očenaš.

Iz Tončijeve hiše zgoraj pridrvi majhna ženica v sami spalni srajci, Tončijeva bolna sestra, ki nekaj kriči, za njo, skozi vrata v ozadju, pa opazimo žareče zublje. Ti, hip za tem, že zajamejo osušeno tramovje in ga zaprejo v plamene.

»Požar! Gori! Zažgal nas bo!« vpije Tončijeva sestra.

Tujec odhaja v smeri pomola in večernega sonca.

Vsi moški stečejo in pričnejo metati korce iz hišnega vodnjaka v ogenj. Kakor mesečen, s spominom tujčeve postave v očesu, se jim pridružim.

Do pozne noči smo se borili s plameni, a zaman. Vsa zgornja izba z ostrejšem vred je zgorela. Vmes smo se bali premišljevat ali pa spraševati, koga je prepoznal Tonči v tujcu.

Tonči, ki je kasneje prišel k sebi, je hodil okoli plamenov in hropel z nečloveškim glasom:

»Ne dajte mu, Satanu! Kot mu nisem nikoli dal dovolj jaz! Haaaaaaa!«

Vedno bolj je sodel, nenadoma pa se je zakrohotal: »Kaplanček, pa si le prišel, k nogam svoje Tereze! Figo je bila tvoja! . . . Moja je bila! . . . Vse divje noči sem jo gonil, psico! Haha! Ti pa si mislil . . .!«

Naenkrat je njegov smeh spet raztrgal tavajoči glas: »Ne dajte mu, Satanu, da bi v vseh zažgal ogenj kesanja in uničil vse, kar smo gradili! Ne dajte mu priložnosti za kesanje!«

Nato je zopet omahnil v nezavest, iz katere se baje do jutra ni več prebudil.

Nekaj žensk, očitno nekdanjih ljubic iz glavarjeve promiskuitetne jate, je vso noč jokalo in molilo ob njegovem zglavju, toda plima zgodnjega jutra je prekrila tudi njegovo, s topo bolečino spomina preplavljeno srce. Odšel je z besedami izobčenja in ne odpuščanja, vmes pa klical Terezo, naj mu oprostí tudi v otrokovem imenu.

*

Do tujca, ki je noč do jutra in odhoda na kopno presedel kar med obrisi zibajočih se čolnov, pa se ni upal nihče. Ravno toliko strahu pred neznanim je bilo v njih, da si niso upali preverjati razlogov kazni, ki je doletela Tončija. Ali pa so slutili, da je bil to dokončen obračun med njima? Tako nihče niti z besedico ni spregovoril o njem, čakajočem na pomolu. Vsi so se bali moči izginulega otoka za njim.

Kakor da bi roka neznanega obvisela nad njim. Kakor da bi temu spletu dogodkov ukazoval nepojasnen, a napisan naraven red, ki so ga doumeli. Kakor da bi vsi slutili, da tujec ni povezan z njimi le z umirajočim Tončijem, ampak tudi z nekakšnim koncem. Nihče ni poskušal ustaviti tujca, zaradi tega, kar se je zgodilo, nihče ni pretil s prijavo. Kakor da so se potuhnili vase, ker vedo več od tistega, kar sem lahko spremljal.

*

Ko se je požar unesel, so se za možmi in njihovimi črnimi ženskami zaprli vsi zapahi vznemirljivega dneva. Kraj si je zopet povrnil videz idilične ribiške vasice. Noč je zaokročila podobe in sence halucinantnega dneva. Tam nekje, zadaj v temnem pogledu noči, pa je še vedno tiho bobnela vodna praznina okoli izginulega otoka. Ostal sem sam.

Ne sam! Tam daleč spodaj na obali je bil še tujec pod zvezdnim svodom. Čakajoč jutranjo ladjo.

Približal sem se mu potihoma in zaznal tresljaje v dihu. Skozi vase zaprt jok je izgovarjal tihe besede molitve in odpuščanja. Komu?

Zaslutil me je, se napel, toda ni se obrnil.

»Kaj bi radi? Pustite me samega...«

Trije vali s šumnimi intervali so se naselili v vmesno tišino med nama.

»Je bil vaš...?«

»Bil... zvedel sem šele lani... Ko je, še ne dvajsetleten, skočil z ladje v smrt. Do takrat me je zaman iskal...«

»Večni mornar... In Tonči!«

»Bal se ga je, čeprav se je že zgodaj zavedel, da je odvisen od njega, čeprav ni njegov oče. Ves razdvojen ga je moral ubogati! Biti njegov mornar! Gospod, bodoči oficir stroja!«

»In Tereza,« komaj pritajeno vprašam, »je bila vaša...«

»Vidite, našla sta vsak svoj podvodni otok. Lepo, ne? A zakaj je bilo uničeno dvoje življenj, ne da bi vedel za to? Zakaj sem zvedel šele sedaj?«
Jok črnega tujca.

Potem sem izvedel vse, kar povezuje usodne niti tujčeve zgodbe: kako je prišel za kaplana s kopnega na otok, kjer je spoznal krhko občutljivost in drugačnost Tereze, kako je postavil priprošnjiško kapelo za te, kakor kamen trde ljudi, kako jim je vcepljal vero in upanje, kako so ga potem obsojali za nekaj, kar med njima do tedaj nikoli ni bilo, in klicali prekletstvo nadenj, kako je zaradi tega moral kasneje zapustiti slonokoščeni stolp cerkvene resnice, kateri se je kot mlad študent teologije zapisal, kako je kasneje v mestu na obali res srečal Terezo, kako sta zaživela skupaj in kako so spet razglasili njuno ljubezen za davni greh. Kako so ga kasneje zaprli za nekaj let. Kako je potem Tereza bežala pred nevoščljivostjo zaradi svoje lepote, kako se je vrnila na otok, kjer je bila na milost in nemilost prepuščena Tončiju, ki jo je imel samo zase, kako so njegove farovške babnice vse obrnile v krepost videza in kako so Terezo uničile s spletkami o njeni norosti. Kako so prikriale, čigav je otrok. Kako je na tem prekletem otoku vsa leta vladala vzajemna povezanost v grehu in skrivnosti. In kako je potem sam dolga leta preživel na južnih morjih, proč od vsega.

Medtem ko je govoril, naju je mrazil lahen piš.

»Pojdite!«

*

In jaz sem tako zelo domišljavo s površine, z lusk videza v svoje verze povzemal globoke sozvene pomenov in naravne spokojnosti, pri tem pa

nisem vedel prav nič o maski človeške duše in o strašni moči prenikave besede izobčanja! Duhovno sem se nasiljeval s podobo idealnega kraja, v katerem sem tenkoslušno špičil svoje mehke, tako vase zagledane verze, kakršni so naslednji:

Sipe tišin
prihajajo iz globin
na večerno drst.

Tema me je pahnila v strašno noč, v kateri sem se obračal v sebi kot oklofutan kit, vse tja do ranega jutra. Potem sem utrujen od samega sebe in votlin otoških prividov nasedel na njegovih zgodnjih peščinah.

Vstal sem pozno, se umil kot ponavadi, s kavo v ustih, nato izpljunil čeznjo svoj, z zobno kremo povrnjen dober okus v umivalnik, se z gnusom spomnil svojih zapiskov, v katerih se nabirajo ti samovšečni pejsažni haiku posnetki resničnosti.

Tujec!

Šele na sredi poti od hiše do pristana, ko sem se spuščal po povešeni uličici, sem razbral nenavadno globoko, a oddaljeno bobnenje, ki je kakor starosvetno nabožno mrmranje napolnjevalo jutro vasice. Kaj se spet kaj dogaja?

Od ust do ust so se tam na obali nabirale nerazumljive alge besed. Ženičke so brnele pred vogali kakor čebele v panju. Razbral sem le »... odšel...« ali »... proti jutru ga je v krčih vzelo...« ali »Še včeraj ga ni bilo!... Pod njimi prod preplaha.

Odšel je tujec, ki ga je Tonči tako prepozno prepoznal. Z jutranjo ladjo. Skozi priprta okna so ga videli vsi in si oddahnili. Kajti nihče tisto noč ni spal.

Tončija je pobralo že prej, proti jutru. Njegove ženske so vile roke in drdrale molitve.

Z vrha labirinta uličic so prihajale vedno nove in nove starke, ki se v običajnem jutru nikoli niso pokazale iz svojih črnih lukenj, in z gibi preklinjanja zapolnile vaški pristan. Zdaj je bilo, kakor da so prišle res prav vse na dan. In šele zdaj sem se zavedel, kako neizrekljivo stara je vasica, kako v njej živijo le mrzli starci in zlobne starke, med molitvijo in zavistjo spominov na pregrehe.

V pristanu pa se je spet dogajal prizor nerazumljivega razodetja. Perje galebov je prekrivalo gladino vse tja do konca pogleda. Bela sled je preplavljala zaliv in se vrtela v vse večjih, brbotavih vrtincih. Vsenaokoli pa so pršeli mehurji razpenjene vodne meglice.

»Sveti Anton je prišel... Prišel je z dna!«

Ponovno gledam v steklovino njihovih pogledov. Čakaj malo... Tam je... ni... Ni šest, ampak sedem otokov!... Sv. Anton? Da, da, otok pojočega svetnika in njegove hčere! Potopljene čeri, na katere se je obesila nesrečna Tereza... Tam je!

Zopet vsi požirajo odrešilne besede rožnega venca.

In tam, v dnu pogleda je stal izginuli otok. Ponovno se je pojavil, kakor da je bilo vse, kar se je dogajalo v naši zavesti le začasen, boleč privid, ki je oklical njegovo vrnitev. Otok galebov in nesrečne mučenice Tereze. Valovi so mirno udarjali ob njegove čeri. Le tam zgoraj, na vrhu Terezine pečine je stal velik križ.

Starke so nemo bolščale v prizor in roke so v plazečih se gibih ponavljale znak tega križa od čela navzdol.

*

Za tri dni sem se zaklenil v hišico, prebedel noči do juter, pil smokvino vino in pisal zgodbo o tujcu. Črne jagode bezga na oknih so se medtem posušile in zadnje smokve tega poletja so popokale.

Četrtega dne sem opustil pisanje zgodbe o črnem tujcu, jo sežgal in prepustil odzvanjanju nerazložljivega. Na hitro sem zbral svoje stvari in se z večerno ladjo vrnil domov.

Nikoli več se nisem vrnil v vasico sedmih otokov v pogledu, ker ne bi prenesel vonja po mrzlih, kopnečih starcih, ujetih v mreže zapuščenosti, zlobe in očenašov.

*

Pripis: Prosim, da tega dnevniškega zapisa ne objavljate. Objavite lahko le pesem, v katero sem pretil ves dojeti smisel zgodbe o tujcu:

Črni tujci
zasadijo križ
v našo krivdo
in odidejo.

V nas
se dvigajo čeri.

Otoki se vračajo
z dna.